

ПРАБЛЕМА ЗЛОЎЖЫВАННЯ АЛКАГОЛЕМ У ПАМЕШЧЫЦКАЙ ВЁСЦЫ БЕЛАРУСІ Ў СВЯТЛЕ КРЫНІЦ ПА ІНВЕНТАРНАЙ РЭФОРМЕ 1844–1857 ГАДОЎ

УЛАДЗІСЛАЎ РЭУТ

Анатацыя: У артыкуле аналізуюцца прычыны распаўсюджвання п'янства сярод памешчыцкіх сялян Беларусі ў першай палове XIX стагоддзя. Галоўнай прычынай дадзенай з'явы названа тое, што памешчыкі ператварылі спіртавыя напоі ў сродак заахвочвання прыгонных да працы, чаму садзейнічалі асаблівасці падатковай палітыкі Расійскай імперыі.

Ключавыя словы: інвентарная рэформа, памешчыцкая вёска, алкаголь, прыгонныя сяляне.

THE PROBLEM OF ALCOHOL ABUSE IN THE LANDOWNERS' VILLAGES OF BELARUS BASED ON THE SOURCES OF INVENTORY REFORM OF 1844–1857

Abstract: The article analyzes the causes of spread of alcoholism among serfs in Belarus in the first half of the 19th century. The author regards the main reason for this phenomenon to be a particular fiscal policy of the Russian Empire, which encouraged the landlords to use alcohol as motivation of forced labor of serfs.

Keywords: Inventory Reform, Landowner's Village, Alcohol, Serfs.

У 1840–50-х гадах XIX стагоддзя непамернае п'янства памешчыцкіх сялян, нават маладых жанчын і падлеткаў, вызначалася дзяржаўнымі службоўцамі Расійскай імперыі, як адна з галоўных прычын цяжкага становішча прыгоннай вескі Беларусі. У большасці афіцыйных справаздач і аглядаў адзначалася, што памешчыкі і мясцовыя ўлады прыкладаюць усе намаганні, каб адцягнуць сялян ад ужывання спіртавых напояў, але згубная звычка прыгонных з'яўляецца амаль непераадольнай (Отчет о состоянии Виленской губернии, 1849: 146; По записке о состоянии западных губерний, 1856: 8). Тым не менш, аналіз і суаднясенне рознага тыпу гістарычных крыніц не дазваляе зрабіць выснову аб істотнай зацікаўленасці ўрада і мясцовых памешчыкаў у абмежаванні п'янства сярод беларускіх сялян.

У 1827 годзе для скарачэння дэфіцыту дзяржаўнага бюджэту міністр фінансаў Я. Ф. Канкрын аднавіў у Расійскай імперыі сістэму вінных водкупаў. Беларускія губерні ўваходзілі ў лік так званых «прывілегіяваных». Мясцовыя памешчыкі валодалі правам прапінацыі – вырабу і продажу спіртавых напояў спажывцам у сваіх уладаннях. За права прапінацыі беларускія памешчыкі плацілі па 0,58 руб. срэбрам з рэвізскай душы. Існавала нямала прыкладаў, калі ўладальнікі маёнткаў перакладалі гэты падатак на сваіх сялян, а ў якасці кампенсацыі стымулявалі іх працу “бясplatнай” гарэлкай.

Да 1840-х гадоў вытворчасць моцных спіртавых напояў у беларускіх губернях павялічылася ў 3 разы ў параўнанні з пачаткам стагоддзя (Мулявичус, 1975: 120). Па падліках савецкіх даследчыкаў, даходы ад вытворчасці спіртавых напояў дасягалі 50–60% валавога даходу памешчыцкіх маёнткаў (Гісторыя Беларускай ССР, 1972: 475). Адаходы вінакурнай вытворчасці ў выглядзе барды (жоўта-карычневай суспензіі з водарам збожжа), багатай на вугляводы і мікраэлементы, з'яўляліся каштоўным кармавым дадаткам для буйной рагатай жывелы.

Інвентарную рэформу памешчыкі спрабавалі выкарыстаць, каб юрыдычна замацаваць за сабой кантроль за ўжываннем сялянамі спіртавых напояў. Напрыклад, праект інвентара маёнтка Чыжэвічы Слуцкага павята Мінскай губерні, які належаў памешчыку Міхаілу Даманскаму, утрымліваў артыкул, згодна з якім сяляне “*павінны напоі купляць толькі ва ўстановах, належачых гэтаму маёнтку... напоі набытыя ў пабочных месцах падпадаюць пад канфіскацыю*” (Інвентарь имени Чижевичи, 1846: 8).

Памешчыкам было адмоўлена ў праве ўключаць падобныя артыкулы ў інвентары (Журналы Витебского комитета, 1845: 18–20). Забарона сялянам набываць гарэлку па-за межамі маёнтка пярэчыла сістэме вінных водкупаў, з рэалізацыяй якіх маглі ўзнікнуць цяжкасці. У 1850-я

гады продаж вінных водкупаў складаў да 46% даходаў дзяржаўнага бюджэту і пераўзыходзіў зборы падушнай подаці і аброк дзяржаўных сялян складзеныя разам (Гавлін, 2007: 127). Для абмежавання п'янства ўрад прапанаваў іншае выйсце. Праекты інвентарных правіл, распрацаваных ў Міністэрстве ўнутраных спраў у 1844–1855 гады, нязменна ўключалі артыкул аб тым, што за дадатковую працу памешчыку неабходна разлічвацца з сялянамі *“наяўнымі грашамі, а не гарэлкай і пачастункам”* (О доставлении генерал-губернатору, 1845: 70).

Відавочна, што рэальнае становішча з набыццём спіртавых напояў адрознівалася ад патрабаванняў урада. Нават у 1859 годзе мінскі губернскі камітэт па паляпшэнні сялянскага побыту (былы губернскі інвентарны камітэт) прапанаваў уключыць у праект палажэнне аб сялянах, якія выходзілі з-пад прыгоннай залежнасці, забарону *“займацца промысламі, якія парушаюць вотчынныя правы памешчыка: адкрываць пастаялыя двары, трымаць моцныя напоі, падносьць і падвозіць віно, нават для ўласнага ўжывання, з установаў, што не належаць гэтаму маёнтку...”* (Редакционные комиссии, 1860: 13).

Поўнай нечаканасцю для ўлады і памешчыкаў стаў рух цвярозасці, што ўзнік напрыканцы 1858 года сярод простага насельніцтва Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай губерняў. Непасрэднай прычынай руху быў значны рост цэнаў на спіртавыя напоі ў пітных установах. Да таго ж, каб павялічыць ап'яняльнае ўздзеянне нізкаякаснага «гарачага віна», шынкары дадавалі ў яго раслінныя псіхатропныя рэчывы (дурман, чылібуху і іншае), што прыводзіла да атручвання наведвальнікаў пітных устаноў. Адным з галоўных натхняльнікаў руху цвярозасці з'яўляўся ковенскі каталіцкі епіскап Мацей Валанчоўскі, які паходзіў з жамойцкіх сялян. Прыхаджане падчас набажэнстваў у касцёлах урачыста адмаўляліся ад ужывання “гарачага віна”.

У жніўні 1859 года указ Сінода блаславіў праваслаўных святароў на заахвочванне насельніцтва да ўстрымання ад п'янства. У выніку гэтага, ад ужывання спіртавых напояў адмовілася больш за палову праваслаўнага насельніцтва Віленскай губерні (Виленские губернские ведомости, 1860).

Даволі хутка рух цвярозасці ахапіў суседнія мясцовасці і распаўсюдзіўся на шэраг унутраных расійскіх губерняў. Адкупшчыкі, якія гублялі прыбыткі, імкнуліся рознымі спосабамі прымусіць сялян да парушэння клятвы аб устрыманні ад спіртных напояў. “Гарачае віно” прапаноўвалі бясплатна або сцвярджалі, што частка даходаў ад яго продажу пойдзе на будучы выкуп памешчыцкай зямлі для сялян.

Міністр фінансаў звярнуўся да обер-пракурора Сінода з даручэннем не дапускаць выпадкаў поўнай адмовы ад ужывання “гарачага

віна” з дапамогай рэальных пагроз і клятваў, бо гэта не супадае з тымі пастановамі, “*наводле якіх ўрад перадаў піцейныя сборы ў адкупное трыманне*” (Прыжов, 1868: 295). Пропаведзі аб шкодзе п’янства былі часова спыненыя, а сходы таварыстваў цвярозасці забараняліся. Рэакцыя дзяржаўнай улады сведчыла, што на першым месцы для яе стаялі фіскальныя інтарэсы, а ўжо потым клопат аб маральных якасцях і дабрабыце сялянства.

Такім чынам, распаўсюджванне п’янства сярод вясковага насельніцтва ў сярэдзіне XIX стагоддзя стала вынікам развіцця галіновай спецыялізацыі памешчыцкай гаспадаркі беларускіх губерняў. Памешчыкі і ўрад імкнуліся спыніць распаўсюджванне п’янства сярод прыгонных, але кожны з бакоў жадаў зрабіць гэта за кошт іншага, баючыся страціць устойлівую крыніцу даходаў, звязаных з вытворчасцю і рэалізацыяй спіртавых напояў.

Бібліяграфія

1. *Виленские губернские ведомости* (1860). “Местные известия.” 5.03.1860.
2. Гавлин, Михаил (2007). “Вопрос о винных откупах в истории законодательства в Российской империи XVIII–XIX вв.,” *Экономическая история. Обзорение. Выпуск 13 (Труды исторического факультета МГУ: Вып. 39)*: 127–139.
3. *Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т.* (1972). Т.1. К. І. Шабуня (гал. рэд). Мінск: Навука і тэхніка.
4. *Журналы Витебского комитета для рассмотрения и составления инвентарей помещичьих имений* (1845). НГАБ у г. Мінску. Ф. 2635, воп. 1, спр. 8.
5. *Инвентарь имения Чижевичи Слуцкого уезда помещика М. Доманского* (1846) НГАБ у г. Мінску. Ф. 142, воп. 1, спр. 1768.
6. Мулявичус, Л. (1975). “Вопросы зарождения капиталистических отношений в сельском хозяйстве Литвы,” *Разложение крепостнической системы и процесс формирования капиталистического уклада в сельском хозяйстве Белоруссии и Литвы : материалы науч. сессии*. Вильнюс: Акад. наук ЛитССР.
7. *О доставлении генерал-губернатору копий с представлений, сделанных высшему начальству за выбытием из должности генерал-адъютанта Дьякова* (1845). НГАБ у г. Мінску. Ф. 2635, воп. 1, спр. 10.
8. *Отчет о состоянии Виленской губернии* (1849). РГИА, Ф. 1281, оп. 5. д. 80.
9. *Первое издание материалов Редакционных комиссий, для составления положений о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости : в 18 ч.* (1860) Санкт-Петербург: Тип. Имп. Акад. Наук. Второй период. Ч. 5.

10. *По записке о состоянии западных губерний Виленской, Гродненской, Минской, Ковенской* (1856). РГИА. Ф. 1281, оп. 6, д. 27.

11. Прыжов, Иван (1868). *История кабаков в России в связи с историей русского народа*. Москва.–Санкт-Петербург: Изд. М. О. Вольфа.